

10. Історія Української РСР : у 8 т. 10 кн. / гол. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К., 1977 – 1979. – Т. 3, Т. 4.
11. **Крутіков В. В.** Буржуазія України та економічна політика царизму в пореформений період / В. В. Крутіков. – Д., 1992.
12. **Лазебник В. И.** Неизвестный Екатеринослав / В. И. Лазебник. – Д., 2012.
13. **Мельник Л. Г.** Технічний переворот на Україні 60–90 рр. XIX ст. / Л. Г. Мельник. – К., 1972.
14. Местные известия // Южнорусский горный листок (ЮРГЛ). – 1886. – № 142. – С. 1918.
15. **Нестеренко О. О.** Розвиток промисловості на Україні / О. О. Нестеренко. – Ч. 1. – К., 1959; Ч. 2. – К., 1962.
16. **Подов В. І.** Історія Донбасу / В. І. Подов, В. С. Курило. – Луганськ, 2009.
17. **Рагозин Е. И.** Железо и уголь на Юге России / Е. И. Рагозин. – СПб., 1895.
18. **Струмилин С. Г.** Очерки экономической истории России и СССР / С. Г. Струмилин. – М., 1966.
19. **Тиме И. А.** Очерк применения электричества в горном деле / И. А. Тиме // ГЗЛ. – 1900. – № 21. – С. 4560–4563; № 22. – С. 4589–4592; № 23. – С. 4624–4627.
20. **Турченко Ф.** Південна Україна: модернізація, світова війна, революція / Ф. Турченко, Г. Турченко. – К., 2003.
21. **Хромов П. А.** Экономическое развитие России / П. А. Хромов. – М., 1967.
22. **Шляхов О. Б.** Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.): моногр. / О. Б. Шляхов. – Д., 2010.
23. **Шполянський Д. И.** Монополии угольно-металлургической промышленности Юга России в начале XX века / Д. И. Шполянський. – М., 1953.

Надійшла до редколегії 04.06.2015

УДК 94 (477)«1917»

А. О. Манько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917 р. НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСТВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Зроблено спробу висвітлити виборчу реформу, економічні проблеми земств і їх вплив на соціальну сферу Катеринославської губернії. Статистичні дані щодо кількості гласних дають змогу зробити висновки про лібералізацію суспільного життя губернії періоду революції 1917 р.

Ключові слова: волосні земства, гласні, управа.

А. А. Манько

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**ВЛИЯНИЕ РЕВОЛЮЦИОННЫХ СОБЫТИЙ 1917 г.
НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗЕМСТВ
ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ**

Сделана попытка высветлить избирательную реформу, экономические трудности земств и их влияние на социальную сферу Екатеринославской губернии. Статистические данные относительно количества гласных дают возможность сделать выводы о либерализации общественной жизни губернии периода революции 1917 г.

Ключевые слова: волосные земства, гласные, управа.

А. О. Man'ko

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

**INFLUENCE OF REVOLUTIONARY EVENTS OF 1917
ON ACTIVITY OF ZEMSTVOES
OF THE EKATERINOSLAVSKY PROVINCE**

One of the problems of modern state organization is the formation of the system of local self-government institutions that are capable to decide tasks of local life.

The today's existing investigation on the above mentioned theme gives us the idea about the activity of zemstvo in common, in Russian Empire or Ukraine.

They often left the less studied question of the activity of the local self-government institutions in some province as in Katerinoslavskaya itself.

The analysis of the activities of zemstva is carried with the help of common specific historical investigating methods.

Such approach gives an opportunity to show a complex activity of zemstva as to the social providing of population and the economic activity of local self-government institutions during the Revolution. In the years of revolution of a zemstvo endured a number of difficulties, namely the acute financial crisis caused by financial problems of the Russian Empire. Besides considerably fell trust of the population to the power through not desire to reformirovat all parties of public life on democratic principles in particular of Ekaterinoslavskaya.

Key words: hair zemstsv, vowels, justice.

Україна, як незалежна держава, з'явилася на політичній карті світу відносно недавно. Одним із центральних завдань подальшого розвитку державності є створення добре розвиненої системи самоуправління, існування якої є складовою ознакою сучасного демократичного суспільства.

На сучасному етапі розвитку української держави відбуваються радикальні зміни у всіх сферах суспільного життя, переоцінка ключо-

вих історичних подій. У непрості періоди розбудови власної держави людям властиво звертатися за порадою до минулого, до історії свого народу. Тому, на сьогодні, особливої ваги набувають дослідження, що стосуються діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема земств, які по праву можна вважати першими паростками на шляху формування громадянського суспільства в Російській імперії.

Важливим джерелом для аналізу діяльності земств є Журнали Катеринославського губернського зібрання, які видавалися протягом усієї діяльності земств [6]. У журналах міститься інформація щодо основних питань, що вирішувало земство в той чи інший історичний період, а також подається поіменний список гласних, що дає можливість зробити висновок про соціальне обличчя земства. Вивчаючи діяльність земств, не можна оминати увагою і періодичну пресу того часу, зокрема газету «Екатеринославская земская газета», що видавалася двічі на тиждень, а влітку 1917 р. була перейменована на «Народную жизнь» [9]. У газетних публікаціях міститься інформація щодо стану освіти, продовольчого забезпечення краю, висвітлюються основні питання діяльності земських зібрань того чи іншого повіту Катеринославської губернії.

Окремих праць, які б стосувалися діяльності земств у роки революції, на сьогодні не надто багато. Серед таких праць можемо назвати нарбок В. С. Гвоздика «Земства України в умовах революційних потрясінь», де автор проаналізував взаємовідносини земств із центральними органами влади та показав хід виборів до земства, не оминув увагою і Катеринославську губернію [4]. Як правило, ця тема представлена окремим розділом у дослідженнях, що висвітлюють діяльність органів місцевого самоврядування з моменту їх виникнення аж до цілковитого зникнення. У праці російського дослідника А. Ю. Шутова «Российское земство и европейская традиция местного самоуправления (формирование представительства в местном самоуправлении России и Европы II половины XIX – начало XX века)» діяльності земств в умовах революції присвячений окремий розділ «Земское представительство после Февральской революции», де історик аналізує діяльність Народи по реформуванні місцевого самоуправління та практичне їх втілення у губерніях [12]. О. С. Двуреченська у книзі «Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрями діяльності кінця XVIII початку XX ст. досліджує історію розвитку міського самоврядування у Катеринославі, аналізує формування структури Думи та її виконавчого органу. Спираючись на значний фактичний матеріал, автор показує еволюцію міської Думи протягом 1786–1919 рр. [5]. У монографії «Земське самоврядування Катеринославщини (персоналогічний вимір)» І. О. Кочергін через життя та діяльність голів Катеринославської гу-

бернської управи, зокрема М. В. Родзянка, І. К. Абази, К. Д. Гесберга, А. В. Новака, аналізує становлення та розвиток земств у Катеринославській губернії упродовж 1864–1917 рр. [7].

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі виявлених джерел дослідити діяльність Катеринославського земства в роки Української революції.

Лютнева революція поклала початок стихійним перетворенням у системі органів місцевого управління і самоуправління. Не минули ці зміни і Катеринославську губернію.

Необхідність реформування органів місцевого самоврядування назривала вже давно, тому 3 березня 1917 р. побачила світ декларація Тимчасового уряду, де було оголошено про реорганізацію земств на основі демократичних принципів [4, с. 99]. Розуміючи, що в умовах революції та повалення царизму народні маси не підтримують царських чиновників, голова Тимчасового уряду князь Львов 5 березня 1917 р. видав розпорядження, відповідно до якого інститут губернаторів ліквідувався, а їхні повноваження передавалися головам Губернських Земських Управ [4, с. 99]. Останні отримували посаду Губернського Комісара Тимчасового уряду і одночасно зберігали за собою керівництво роботою Губернської Земської Управи [6, с. 104].

Однак фактично розпорядження Тимчасового уряду не мало на меті сприяти переходу влади на місцях до рук демократичного елемента. Адже голови Губернських Земських Управ за своєю соціальною суттю, в переважній більшості, поміщики, що обуржуазнювалися [3, с. 257]. Не став винятком і голова Катеринославської Земської Управи К. Д. Гесберг, рід якого походив із прибалтійських дворян [7, с. 140]. Не викликає сумнівів той факт, що Губернські Комісари стояли на варті інтересів поміщиків та дворянства і докладали чимало зусиль, щоб не допустити подальшого розвитку революції. Тож стає зрозумілим, чому активний учасник революційних подій на Катеринославщині І. П. Мазепа називав К. Д. Гесберга «завзятим противником українства» [8, с. 20].

Активізувався за часів революції і національний елемент. На Катеринославському Губернському Українському З'їзді, що проходив 21–22 травня 1917 р., було обрано Катеринославську губернську Українську Раду [6] на чолі з адвокатом Шкамардою [2, с. 55]. 10 червня 1917 р. у I Універсалі Українська Центральна Рада закликала: «Кожне село, кожна волость, кожна управа городська чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу повинна мати найстійкіші організаційні зносини з Центральною Радою» [11, с. 104]. Однак, такі заклики мали суто декларативний характер, бо на практиці ані місцеві органи Тимчасового уряду, ані Центральної Ради не переймалися проблемами окремих повітів. Місцева жителька З. Ю. Арбатова свідчила: «Про

провінцію ніхто не піклувався. Всі ці маленькі повіти Олександрівськи, Павлогради і Бахмути жили своїм окремим життям; якось по своєму переробляли житейські форми на новий революційний лад» [1, с. 84].

Повіти залишалися сам на сам і з економічними проблемами. Під час відкриття надзвичайного Бахмуцького земського зібрання, що проходило із 3 по 4 липня 1917 р. Голова Управи К. А. Косенко у вступній промові змалював фінансовий стан земства. На 1 липня 1917 р. у касі повітового земства залишилось 5627 руб. 06 коп., надійшло – 460 332 крб. 01 коп., за липень місяць витрачено 443 946 крб. 87 коп. У касі Управи на 21 липня залишається 22 012 крб. 71 коп., у депозитах – 61 495 крб. 44 коп., на поточному рахунку – 25 013 крб. 71 коп.

Зробивши нескладні математичні підрахунки, бачимо, що готівкою Бахмутське земство мало 108 521 крб. 35 коп., але цієї суми замало для покриття всіх фінансових зобов'язань земства, адже тільки на заробітну плату службовців необхідно витратити 100 тис. крб., ще 150 тис. крб. потрібно для погашення термінових платежів Азовському і Петроградському банкам, якщо до цього додати ще 200 тис. крб. на поточні витрати, то сума виходить не підйомною для Бахмутського земства, адже видатки, які необхідно здійснити у чотири рази перевищували наявні готівкові кошти земства [11, с. 1]. Причина незадовільного фінансового становища земств криється у тому, що земські збори практично не надходили до кас органів місцевого самоврядування. Так, за кошторисом доходів Бахмутське земство не доотримало 3 253 583 крб. [11, с. 1].

Наслідки фінансової кризи земств змальовує М. Мамадишський у статті «Земства перед крахом». Автор наголошує, що вже відбувається скорочення земських службовців, але конкретних цифр не називає. На думку М. Мамадишського, незадовільний фінансовий стан органів міського самоврядування, крім скорочення чисельності земських службовців, призведе ще й до закриття шкіл, лікарень [10, с. 1].

У доповіді Губернської Земської Управи «Про фінансове становище Катеринославського Губернського Земства на 28 червня 1917 р.» йшлося про те, що «звичайні кошторисні витрати йшли безупинно» [6, с. 111], хоча Губернська Управа не змогла обійтися без кредитів Державного Банку [6, с. 112], а Тимчасовий уряд не мав коштів, щоб допомогти земствам упоратися з кризою. Але не тільки Тимчасовий уряд не надавав допомоги органам місцевого самоврядування, а й створена у березні 1917 р. Українська Центральна Рада не надто переймалася проблемами земств. Та, навіть більше, без особливих заперечень прийняла «Тимчасову інструкцію Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні». Відповідно до цього до-

кумента не підлягають владі Генерального Секретаріату як неукраїнські, Харківська, Херсонська та Катеринославська губернії [9, с. 1].

Український історик, член Української Центральної Ради від м. Катеринослав В. О. Біднов, під псевдонімом В. Степовий у газеті «Народная жизнь» намагався довести, спираючись на одноденний перепис населення Російської імперії, який був проведений 28 січня 1897 р., що Катеринославська губернія є українською, адже 68,9 % населення в губернії становлять українці [9, с. 1]. Тому, стає незрозумілою позиція Генерального Секретаря В. Винниченка, який попри втрату контролю над українськими етнічними територіями продовжував вірити, що «інструкція відкриває для нас широке поле як моральної, так і публічно-правової роботи» [11, с. 220].

Про прагнення Катеринославського земства співпрацювати з Українською Центральною Радою, як вищим органом державної влади в Україні, свідчить і той факт, що земство Катеринославщини прийняло постанову асигнувати 50 тис. крб. Українській Центральній Раді [11, с. 215].

Внутрішня політика як Української Центральної Ради, так і Тимчасового уряду, яка не була спрямована на розв'язання проблем губернії, призвела до зневіри населення краю та втрати довіри до влади. Як наслідок, селяни не проявили активності під час виборів до волосного земства. Яскраво ілюструє цю тезу ситуація, яка мала місце в с. Петрівка (Новомосковського повіту), де із 9 тис. громадян, що мали право голосу, на виборчу дільницю прийшло лише більше 1 тис. осіб [4, с. 101].

Революційні події наклали певний відбиток на діяльність земств. У 1917 р. фінансова діяльність земств, як правило, базувалась на власних коштах, джерелом надходження яких був переважно земський податок. Фінансова криза земств була викликана загальною фінансовою скрутою у державі.

Окрім того, Українська Центральна Рада та Тимчасовий уряд не надто опікувалися проблемами губернії, що врешті-решт призвело до недовіри уряду та саботування волосних виборів.

Бібліографічні посилання

1. **Арбатовъ З. Ю.** Катеринославъ 1917–22 гг. / З. Ю. Арбатовъ // Архив русской революции. – М., 1991. – Т. 12. – С. 84.
2. **Вінцковський Т. С.** Катеринославський Український Національний Губернський З'їзд (травень 1917 року): підготовка, хід і місце в революції / Т. С. Вінцковський // Чорноморський літопис, 2012. – Вип. 6. – С. 54–57.
3. **Гай-Нижник П. П.** Формування центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні за доби Центральної Ради (1917–1918 рр.) / П. П. Гай-Нижник // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2009. – Вип. XXIV. – С. 229–270.

4. **Гвоздик В. С.** Земства України в умовах потрясінь 1917 р. / В. С. Гвоздик // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріж. нац. ун-ту. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 29.

5. **Двуреченська О. С.** Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрями діяльності / О. С. Двуреченська. – Д., 2006.

6. Журнали засідання Катеринославського губернского земского собрания демократизированного состава. – Катеринослав, 1917.

7. **Кочергін І. О.** Земське самоврядування Катеринослави (персональний вимір) / І. О. Кочергін. – Д., 2011.

8. **Мазепа І.** Україна в огні і бурі революції 1917–1921 / І. Мазепа. – Прага, 1950.

9. Народная жизнь. – 1917. – 10 октября.

10. Народная жизнь. – 1917. – 15 ноября.

11. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – К., 1996. – Т. 1.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 2161, оп. 1, спр. 196, арк. 1.

13. **Шутов А. Ю.** Российское земство и Европейская традиция местного самоуправления / А. Ю. Шутов. – М., 2011.

Надійшла до редколегії 20.04.2015

УДК 94(477) «1918/1919»

Д. В. Архирейський

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МАХНОВЦІ В КАТЕРИНОСЛАВІ: ХРОНОЛОГІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПРИСУТНОСТІ

Розглянуто епізоди збройної боротьби махновських повстанців за губерньський центр Катеринославу у контексті Української революції 1917–1921 рр.

Ключові слова: Махно, Катеринославу, повстанці, війська, наступ, оборона.

Д. В. Архирейский

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

МАХНОВЦЫ В ЕКАТЕРИНОСЛАВЕ: ХРОНОЛОГИЯ ВОЕННОГО ПРИСУТСТВИЯ

Рассматриваются эпизоды вооруженной борьбы махновских повстанцев за губерньский центр Екатеринославу в контексте Украинской революции 1917–1921 гг.

Ключевые слова: Махно, Екатеринославу, повстанцы, войска, наступление, оборона.

© Д. В. Архирейський, 2015